

УДК 025.2:004.65:004.72.056.52

Володимир Касаткін,

мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

СПЕЦИФІКА ВІДОБРАЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ НА БІБЛОТЕЧНИХ САЙТАХ (ІНФОРМАЦІЯ ПРО ФОНДИ ТА КОРИСТУВАЧІВ)

Бібліотека – живий організм, що розвивається.

Ш. Ранганатан

У статті розглянуто специфіку відображення інформаційних ресурсів бібліотеки на веб-сайті, методика й способи організації інформації для публікації на бібліотечних сайтах. Розглянуто можливості використання соціальних мереж для зв'язку з користувачами.

Ключові слова: Інтернет, бібліотечні фонди, бази даних, електронні ресурси, електронна бібліотека, соціальні мережі.

До інформатизації українського суспільства значного поштовху надало прийняття Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», у якому основним завданням визначається: «сприяння кожній людині на засадах широкого використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій можливостей створювати інформацію і знання, користуватися та обмінюватися ними, виробляти товари та надавати послуги, повною мірою реалізуючи свій потенціал, підвищуючи якість свого життя і сприяючи сталому розвитку країни на основі цілей і принципів, проголошених Організацією Об'єднаних Націй, Декларації принципів та Плану дій, напрацьованих на Всесвітніх зустрічах на вищому рівні з питань інформаційного суспільства. В сукупності з напрацюваннями попередніх років щодо становлення інформаційного суспільства України, формується система національних інформаційних ресурсів і доступу до цих ресурсів у мережі Інтернет» [1].

Для розвитку інформаційного суспільства надзвичайно важливим є поширення інформації та її доступність для населення. Бібліотека являє собою значущу ланку в цій системі комунікації між виробниками інформаційних продуктів та їхніми споживачами. На сьогодні проводиться

багато досліджень бібліотечних сайтів, доступу до фондів з мережі Інтернет і розвитку системи віддаленого доступу до бібліотечних ресурсів. Тож виникає потреба систематизувати ці дані, розглянути деякі аспекти розвитку бібліотечних ресурсів у розрізі розвитку соціальних комунікацій.

Робота бібліотеки та особливості надання інформації користувачеві нерозривно пов'язані із суспільними потребами і світовими тенденціями. Сьогодні бібліотеки мають змогу розкрити все багатство власних фондів, пропонують нові послуги, у них з'являється можливість максимально повно задовольнити запити відвідувачів:

1. Забезпечується доступ користувачів до електронних баз даних безпосередньо в бібліотеці.

2. Надається доступ до інформації на новітніх носіях інформації.

3. Стають доступними повнотекстові бази даних на електронних носіях, створених бібліотекою або придбаних нею.

4. Відвідувачі мають змогу користуватися можливостями Інтернету, електронної пошти завдяки відкриттю відповідних інформаційно-ресурсних центрів у бібліотеках.

5. Організовується ефективна робота з дистанційного обслуговування різних категорій користувачів.

6. Формується штат працівників, які досконало володіють електронними інформаційними технологіями, забезпечують відповідно до нинішніх вимог організацію інформаційних ресурсів, підготовку їх до ефективного використання та якісного надання її користувачам.

На сучасному етапі реалізується масштабний проект, фінансований Фондом Білла і Мелінди Гейтсі, у рамках програми «Бібліоміст» проекту «Глобальні бібліотеки». Протягом п'яти років у бібліотеках буде відкрито понад 1000 інтернет-центрів, а також тренінгові центри для бібліотечних працівників у кожній області. Адміністрування проекту здійснює фонд IREX разом з Українською бібліотечною асоціацією та методичними центрами провідних бібліотек [2].

Веб-сайт є невід'ємною частиною бібліотеки й тому сприймається не лише як її презентація в мережі, а і як джерело інформації, безпосереднє представництво. Читачі, що користуються інтернет-мережею щодня, знають, як шукати потрібну інформацію, і з легкістю можуть розрізнити хороший сайт від посереднього. Відповідно до головних цілей і завдань бібліотечного ресурсу формується і його змістове наповнення. Важливо, щоб наповнення сайту було цінним, інформативним і змістовним, а також зробити його інтерфейс зручним для користування і задоволення запитів

користувачів. Можна виділити такі критерії оцінювання якості бібліотечних сайтів: глибина змісту, легкість навігації, стабільність, оперативність оновлення інформації, доступність для користувачів, єдиний дизайн для всіх розділів.

Зробити свої фонди широкодоступними, наблизити їх до користувача, навчити його орієнтуватися в них, виокремити й структурувати найбільш значущу інформацію з величезного її потоку, нарешті надати своїм абонентам у користування світові інформаційні ресурси – це, власне, те, для чого бібліотеки почали створювати власні інформаційні продукти, сайти в мережі Інтернет. Важливим є те, що адміністрація сайту повинна доповнювати зміст з урахуванням особливих потреб користувачів, а також бути впевненою, що користувач зможе легко знайти необхідні, потрібні ресурси, і одночасно гарантувати, що вона не перевантажує свої веб-сайти незатребуваним і непопулярним контентом [3].

Розглядаючи сторінки бібліотек України в мережі Інтернет, можна виділити такі розділи, які формують сайт бібліотеки:

- Останні події (або Новини) – літературні новини, візити, важливі події бібліотечного життя тощо;
- Електронний каталог;
- Електронні ресурси (Електронна бібліотека);
- База періодичних видань;
- Віртуальні виставки – тематичні й персональні добірки матеріалів, фотодокументів та ін.;
- Віртуальна довідка – онлайн-консультації в пошуку книг та електронних ресурсів;
- Корисні посилання;
- Бібліотечна інформація – актуальні статті та інші документи з професійної діяльності.

Більшість із перерахованих розділів формує структуру головної сторінки, у свою чергу маючи певні специфічні підрозділи. З огляду на ті значні зміни, які відбуваються на сайтах регіональних бібліотек у плані побудови й наповнення, можна помітити, наскільки зросло їх значення. Адже широкомасштабне виробництво інформації в електронній формі та величезна кількість джерел, що існують винятково в електронному вигляді, створюють середовище, у якому бібліотека повинна опанувати віртуальні ресурси, і не тільки для споживання інформації, а й для того, щоб заявляти про себе, розміщуючи в мережі інформацію про свої фонди й послуги.

Як відомо, одним із завдань бібліотеки є створення вторинної інформації. Електронні довідково-бібліографічні ресурси й комунікаційні

технології значно збільшують надійність й ефективність довідкового апарату (бібліотечні каталоги, бібліографічні бази даних, енциклопедичні, довідкові видання в електронній формі) й надають можливість отримувати відомості з більшої кількості різних джерел, у тому числі й з бібліотек багатьох країн світу. Це дає змогу істотно збільшити кількість реально виконаних бібліографічних запитів, прискорити й поліпшити ефективність цієї роботи [4].

На думку багатьох користувачів, фахівців, чи не найкориснішим сервісом на бібліотечному веб-сайті є електронний каталог, що стає особливо цінним, перебуваючи у всесвітній мережі, що дає змогу забезпечити цілодобовий доступ до відомостей про бібліотечний фонд. Загальний електронний каталог містить три великі розділи, що відображають традиційну для бібліотеки систему каталогів і бібліографічні описи неперіодичних видань; бібліографічні описи періодичних видань; аналітичні описи статей та інших складових частин документів.

Перший розділ Електронного каталогу на логічному рівні поділено на підрозділи, склад яких ураховує прийняту в бібліотеці систему розміщення фонду, обліку й звітності: основний фонд, дисертації, аудіовізуальні документи. Усі ці підрозділи є в єдиному електронному каталозі і виділені для зручності збирання та обробки статистики, а також для пошуку користувачем документів з відповідного підрозділу.

Другий розділ Електронного каталогу – «Періодика» – містить короткі бібліографічні описи журналів, газет.

Третій розділ Електронного каталогу – «Картотека статей» – також є єдиним масивом аналітичних описів статей (складних частин видань), без огляду на вид видання, що є джерелом для складання аналітичного опису. Електронний каталог дає змогу здійснювати багатоваріантний спосіб пошуку. Необхідно мати чітке уявлення про існування локальних й інтернет-каталогів, які ще називають онлайновими. Перші – призначені для читачів бібліотеки, які в залах каталогів або читальних залах можуть скористатися ними за допомогою чергового консультанта. В інтернет-каталогах консультанта немає, і ніхто не навчить користувача тонкощам роботи з цим ресурсом. Як відомо, інтернет-каталоги створюються для широкого кола користувачів, що ставить перед користувачьким інтерфейсом жорсткі вимоги щодо його зрозумілості й доступності для не підготовленого користувача [4].

З метою прискорення процесів бібліографічної обробки документів, виключення дублювання процесів, отримання переваг колективного використання ресурсів, зокрема, Кіровоградська обласна універсальна

наукова бібліотека ім. Д. Чижевського виступила з ініціативою створення на власному сайті онлайнного центру корпоративної каталогізації для бібліотек України. Згідно з цими правилами, кожний учасник вносить свою частину даних до корпоративного каталогу та отримує право на одержання (перекачування) даних, що створені іншими учасниками проекту. Чернівецька обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. Івасюка входить до складу створеного центру. Певним сприятливим фактором розвитку співпраці цих бібліотек є використання учасниками проекту однієї системи автоматизації бібліотечних процесів ІРБІС. Програма автоматизації бібліотечних процесів ІРБІС дає змогу реалізувати всі типові бібліотечні процеси: комплектування, систематизацію документів, каталогізацію, читацький пошук, книговидачу, адміністрування, надання ресурсів через Інтернет, а також здійснювати роботу в корпоративних мережах на основі взаємопов'язаного функціонування семи автоматизованих робочих місць (модулів) – «Комплектатор», «Каталогізатор», «Читач», «Книговидача», «Адміністратор», www/IRBIS та Z-IRBIS.

У процесі вдосконалення методів наукової обробки документів повнота й точність індексування документів багато в чому визначають ефективність самостійної роботи користувачів з електронними каталогами, а отже, рівень і глибину задоволення читацьких запитів, поповнення і збагачення знань. Тому доцільно зупинитися і на механізмі індексування документів. Індексування – це процес вираження змісту документа/запиту через інформаційно-пошукову мову (ІПМ) за допомогою термінів індексування (класифікаційних індексів, предметних рубрик, ключових слів, дескрипторів).

Для індексування документів бібліотеки, як правило, користуються «Бібліотечно-бібліографічною класифікацією» (ББК). У процесі систематизації документів бібліографи-систематизатори користуються алфавітно-предметним покажчиком (АПП), який є одним зі зручних інструментів під час добору класифікаційних індексів з відповідної системи класифікації. На сьогодні бібліотеки активно працюють із комп'ютерним словником понять, мається на увазі впровадження автоматизованого інформаційно-пошукового тезауруса (АПТ). Автоматизований інформаційно-пошуковий тезаурус – це реалізований на базі комп'ютера словник понять і словник зв'язків між поняттями.

Використання АПТ дає змогу конструктивніше виконувати загальні та специфічні операції на кожному рівні соціально-комунікативної діяльності, професійно підтримувати й задовольняти швидкозмінювані

інформаційні потреби користувачів і можливості отримувати доступ до інформації [2].

До складу інформаційної структури бібліотечного сайту також можна віднести електронні бібліотеки. У більшості випадків – це самостійні інтернет-структури, але вони можуть входити до складу сайту (наприклад, Електронна бібліотека авторефератів дисертацій, сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського).

Електронна бібліотека (digital library) – це інтегрована інформаційна система, яка дає змогу накопичувати, зберігати та ефективно використовувати різноманітні колекції електронних повнотекстових і мультимедійних документів, що доступні в зручному для користувача вигляді [6]. Крім електронних документів, об'єктами опрацювання в електронних бібліотеках є також бази даних, мапи, карти користувача, посилання, інші електронні бібліотеки тощо.

За функціональною спрямованістю розрізняють електронні бібліотеки загального характеру й спеціалізовані. Перші зберігають інформаційні ресурси з багатьох напрямів знань і використовують переважно мінімальний інструментарій, що забезпечує реалізацію стандартних функцій інформаційної системи. Спеціалізовані електронні бібліотеки зберігають і надають доступ до інформаційних ресурсів у певній предметній області. Вони багатофункціональні і разом з набором стандартних послуг надають можливість нетрадиційного характеру обробки, задоволення специфічних вимог (зберігання результатів та архівів експериментів, підтримка часових і просторових характеристик даних, спеціальні форми завдання вхідних та вихідних даних – картографічні, графічні, оцифровані фотографії, звукозаписи тощо) [6]. Опис специфіки електронної бібліотеки, як значущої і ємної компоненти бібліотечного сайту, вимагає окремої уваги, тож було б не доцільно намагатися розглянути його в межах цієї статті. Хочеться лише зазначити, що на сьогодні найбільшою категорією користувачів бібліотечного веб-сайту є учні старших класів, студенти та аспіранти, яким потрібна різноманітна інформація для навчання, підготовки рефератів, курсових проєктів, виступів, розробки наукових проєктів, написання статей тощо. Отже, надання доступу до повнотекстових даних і допомога в пошуку необхідної інформації чи не найбільше цікавить цих користувачів.

На думку закордонних фахівців, бібліотеки XXI ст. – це електронні бібліотеки, які являють собою мережу, що з'єднує бібліотеку із зовнішнім світом через електронні технології. Деякі вітчизняні фахівці під електронною бібліотекою розуміють сховище електронних документів,

оснащене механізмами для ефективного доступу й роботи з ними. У перспективі фонди, каталоги, повнотекстові ресурси всіх бібліотек розглядатимуться як складові частини єдиної електронної бібліотеки. Тобто електронні бібліотеки відрізняються від традиційних не тільки й не стільки тим, що використовують електронний формат видань, а насамперед тим, що забезпечують доступ до віддаленого, розподіленого й різноманітного ресурсу за допомогою телекомунікаційних технологій [7].

Бібліотека, як соціальний інститут, виконує функцію посередника в процесі донесення соціально важливої інформації до споживача. Соціально-економічна та інформаційна ситуація в Україні, що динамічно змінюється, потребує постійних перетворень у процесі бібліотечно-інформаційного обслуговування, удосконалення методів і форм задоволення інформаційних потреб споживачів. Усе це зумовлює виділення ще одного напрямку розвитку бібліотечних інтернет-ресурсів – соціальних комунікацій.

Бурхливий розвиток і поширення соціальних мереж і різноманітних проявів соціалізації інтернет-ресурсів на початку II десятиріччя XXI ст. надали можливість багатьом державам, приватним структурам й установам по-іншому подивитися на розвиток мережі Інтернет. Залучення корпоративних і державних установ до соціальних мереж зростає з кожним днем.

Закордонні колеги вже давно зацікавилися розвитком соціальних мереж і можливістю їх використання для зв'язку з читачами. У презентації С. Клапп для Асоціації бібліотек штату Коннектикут зіставляється рейтинг відвідуваності у вересні 2007 р. Facebook (24,2 млн відвідувачів) і Бібліотеки Конгресу (1,6 млн відвідувачів) [8]. Порушується питання використання бібліотеками сайтів соціальних мереж для роботи з молоддю, створення онлайн-груп для підтримки бібліотек (наприклад, додавання бібліотеки в друзі, консультації для школярів) і «перенаправлення» користувачів на сайт бібліотеки. Вони ставлять питання, як при роботі через соціальну мережу збільшити поінформованість користувачів, донести інформацію стосовно нових надходжень чи експозицій тощо. Обговорюється можливість надання сервісу посилань для читачів, проведення рекламних акцій тощо, створення додатка для Facebook для пошуку бібліотечних ресурсів, надання доступу до останніх новин бібліотеки.

Бібліотекарі в усьому світі використовують соціальні мережі для підтримання зв'язку з відвідувачами бібліотек і спілкування з ними в інтерактивному режимі. Соціальні мережі, без сумніву, надають значні можливості для комунікації з читачем, для проведення

різноманітних акцій, конкурсів для зацікавлення користувачів, збільшення їхньої поінформованості щодо ресурсів бібліотеки. Наприклад, для зручності відвідувачів на сторінці Netvibes Дублінської міської публічної бібліотеки представлені різноманітні види інформації з усієї мережі Інтернет. Використання груп і власних сторінок у відомих соціальних мережах («ВКонтакте», Facebook, «Однокласники», Twitter та ін.) надає бібліотекам можливість вивчати й спрямовувати зацікавленість, поліпшувати якість власних веб-ресурсів. Особливо зацікавленими в такому спілкуванні можуть бути невеликі бібліотеки, адже такий спосіб інформування читачів не потребує значних грошових вкладань і людських ресурсів для створення власної інфраструктури і може принаймні на перших етапах становлення замінити власний веб-сайт у мережі Інтернет.

Бібліотечні сайти України вже починають використовувати соціальні мережі для комунікації з відвідувачами. Наприклад, сайт Центральної науково-технічної бібліотеки гірничо-металургійного комплексу України (cgntb.dp.ua) уже має посилання «Розкажи про нас», де читач може поінформувати про сайт своїх друзів у соціальній мережі (вибравши зі списку одну з мереж і відіславши повідомлення з посиланням на веб-сторінку). Івано-Франківська ОУНБ ім. І. Франка має власну сторінку на Facebook (<http://www.facebook.com/ifoynb>), де здебільшого передрукуються новини з веб-сайту бібліотеки та відеоблогу на Youtube (<http://www.youtube.com/user/ifoynb>), на якому виставлено ряд цікавих матеріалів про звичаї та обряди Івано-Франківщини. Свою сторінку в Facebook має і Кримськотатарська бібліотека ім. І. Гаспрінського, але, на жаль, ніякої інформації вона не містить. Луганська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Горького також має свої представництва у Facebook і «ВКонтакте», де обговорюються події з життя бібліотеки, проводяться опитування і голосування тощо. Загальна кількість учасників блогів ЛОУНБ ім. О. Горького близько 800. Ряд інших ресурсів має посилання на блоги в мережах LiveJournal і Blogspot. У подальшому можна буде проаналізувати розвиток і вплив соціальних мереж на сайти бібліотек, але безсумнівно те, що розвиток суспільства підштовхує українські бібліотеки до використання новітніх і популярних засобів комунікації. Наприклад, свої сторінки у Facebook уже мають Служба інформаційно-аналітичного забезпечення Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Національна юридична бібліотека НБУВ.

Бібліотеки стають виробниками власних електронних інформаційних ресурсів. На базі масивів бібліографічної, реферативної, аналітичної

інформації формуються різноманітні бібліотечні інформаційні продукти: електронні каталоги й картотеки, бібліографічні покажчики й реферативні видання, в електронному вигляді створюється наукова й методична література. Здійснюються роботи з оцифрування першоджерел з бібліотечних фондів і формування колекцій електронних документів. Активізується формування електронних бібліотек, що потребує певної організації електронної інформації, обліку й технологічного опрацювання електронних документів [5].

За умов активного використання Інтернету, як єдиного комунікаційного середовища, інформаційні матеріали в цифрових форматах набувають підвищеного попиту з боку користувачів. Це потребує якісного вдосконалення системи бібліотечно-інформаційного обслуговування, яка базується саме на електронних інформаційних ресурсах бібліотеки.

Як зауважує Н. Титова, одним з найважливіших питань сьогодня стає кооперація і координація роботи бібліотек. Увесь світ прагне до співробітництва – бібліотеки об'єднуються за регіональними, відомчими та іншими ознаками в консорціуми саме для роботи з електронними ресурсами. Мине час, і постане необхідність об'єднання бібліотечних, архівних і музейних закладів з метою створення зведених каталогів і повнотекстових баз даних регіону. Для цього, безумовно, слід вирішити ряд проблем: забезпечення інформаційного й лінгвістичного сполучення електронних каталогів і баз даних; наявність засобів, що забезпечують доступ до них через веб-сервер. Корпоративні підходи до створення електронних ресурсів вимагають відповідної реорганізації керування фондами на основі взаємодії з іншими бібліотеками. Під реорганізацією керування необхідно розуміти перехід від «ізолюваної незалежної моделі» до «відкритої», що передбачає тісну взаємодію з партнерами для спільного обслуговування користувачів у режимі розподілення фондів бібліотек [4].

Отже, інформаційна діяльність бібліотек активно переміщується в нове інформаційно-комунікаційне середовище. За таких обставин розвиток бібліотечних інформаційних технологій із використанням новітніх засобів комунікації з читачами створює нове обличчя бібліотеки XXI ст. Постійний інноваційний розвиток – шлях до повернення значущості бібліотеки для молоді як першочергового джерела знань і доступу до інформації.

Список використаних джерел

1. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України // Відом. Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – С. 102.
2. Робоча тека методиста / ЧОУНБ ім. М. Івасюка. – 2009. – Вип. 5 : Ефективні ресурси і послуги в бібліотеці: складові ефективного розвитку. – 24 с.
3. *Копанєва В. О.* Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету / В. О. Копанєва. – К., 2009. – 200 с.
4. *Титова Н.* Як же живуть бібліотеки України сьогодні? [Електронний ресурс] Н. Титова ; Дніпропетровська ОУНБ (з виступу на колегії Міністерства культури і мистецтв України, 27.02.2004). – Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=3466>. – Назва з екрана.
5. Бібліотеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://profy.nplu.org>. – Назва з екрана.
6. *Волков С. С.* Электронная библиотека по русской литературе XIX века: перспективные методы и технологии, электронные коллекции / С. С. Волков [и др.] // Труды V Всерос. науч. конф. RSDL 2003, Санкт-Петербург (29–31 окт. 2003). – СПб. : НИИ Химии СПбГУ, 2003. – С. 268–274.
7. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-IV // Урядовий кур'єр. – 2003. – 2 лип. – № 119. – С. 1–6.
8. *Clapp S.* Social Networking & Libraries. Connecticut State Library [Electronic resource] / S. Clapp. – Mode of access: <http://www.slideshare.net/sbclapp/social-networking-libraries>. – Title from the screen.